

Σχόλιον

Suomen Bysantin Tutkimuksen Seura ry:n jäsenlehti
Medlemsblad för Sällskapet för Bysantinsk Forskning rf.

2/2021

Σχολιον β', ζφλ'

21. Vuosikerta/Årgång

Jäsenlehti perustettu v. 2001/Medlemsblad sedan år 2001

Julkaisija/Utgivare:

Bysantin tutkimuksen seura ry/Sällskapet för bysantinsk forskning rf.

SISÄLLYS

Päivi Salmesvuori	<i>Sotaa ja draamaa</i>	1
Kirsi Simpanen	<i>Draco Bysantin armeijan sotamerkinä</i>	2
Juho Wilskman	<i>Väitöselectio. Comparing Military Cultures: Warfare in the Aegean Region from the Fourth Crusade to the Early Fifteenth Century</i>	7
Juho Wilskman	<i>Kirja-arvostelu</i> <i>Paavo Hohti: Bysantti. Tuhat draaman vuotta.</i>	13
Marja Usvasalo	<i>Kirja-arvostelu</i> <i>Paavo Hohti: Bysantti. Tuhat draaman vuotta.</i>	16

Toimitus/Redaktion:

Juho Wilskman: juho.wilskman(at)helsinki.fi

Taitto/Ombrytning

Vesa Vahtikari

Puheenjohtajan tervehdys

Sotaa ja draamaa

Pandemia arkipäiväistyy ja herättää ihmetystä tulevaisuutta ajatellen. Eikö tämä lopukaan? Historian lohdutus on paikallaan ja auttaa ehkä laittamaan tämänkin ajan perspektiiviin: Nyt on kaksi vuotta kulunut ja vaikka se tuntuu välillä ikuisuudelta, se on kuitenkin lyhyt ajanjakso. Vain elämällä eteenpäin saamme tietää miten käy.

Tällä kerralla Skholionissa käsitellään sotimista ja draamaa. Kirsi Simpanen on perehtynyt eläinmotiiveihin roomalaisissa sotamerkeissä. Hän tutkii artikkelissaan erityisesti *draco*-tunnuksia, jotka olivat käytössä myös Bysantissa. Käärme on symboloinut milloin valtaa, voimaa ja viekkautta, milloin petosta. Sotamerkkinä sillä on ollut kuitenkin hämmästyttävän monia merkityksiä, kuten Simpanen kirjoittaa.

Skholionin päätoimittaja, Juho Wilskman väitteli sodankäyntikulttuureista Egeanmerta ympäröivillä alueilla neljännessä ristiretkestä (1202–1204) Konstantinopolin piiritykseen 1422 paikkeilla. Meillä on ilo julkaista hänen *lectio praecursoriansa* suomenkielisenä. Wilskmanin väitöskirja on erityisen jännittävä ja aihe vaativa, koska siinä perehdytään monien eri ryhmien sodankäyntikulttuureihin. Aihe on tärkeä, kun pyritään ymmärtämään myös nykypäivän vaihtelevia käsityksiä sodankäynnistä.

Kolmas ei vain sotaa, vaan myös lukuisia draamoja sisältävä osio käsittelee Paavo Hohdin tuoretta kirjaa Bysantista. Upea kokonaisuus Bysantin historiasta on perusteellisen ja pitkän työn tulos. Tarjolla on sekä Bysantin tutkijan että Bysantin harrastajan lukukokemukset kirjasta. Yhteinen lopputulema on: *Bysantti – Tuhat draaman vuotta* -teos sopii erityisen mainiosti pukinkonttiin. Toivotan kaikille lukijoille hyvää joulua Lassi Nummen runon *En ihmeistä paljon tiedä* -sanoin.

Päivi Salmesvuori

*Ja vaikka taivaan joukko häikäisee loistollaan ja soinnillaan,
ihmeen kaiku jatkuu, kun suuren mestarin Gloria tai Sanctus
kajahtaa ihmisten rakentaman temppelin holvistossa.
Ihme itse on syvemmillä.
Ihme on ihmeen sisällä,
se ei välttämättä näytä ihmeeltä. Se voi olla
sana tai sävel, jota jätät kuuntelemaan,*

*katse, joka alkaa loistaa kuin kynttilän liekki.
Ja se voi, todella voi olla myös lapsi,
äskän syntynyt tai
jälleen lapseksi ehtinyt,
yksi näistä pienimmistä. En ihmeistä paljon tiedä,
mutta jos haluat sellaisiin tutustua,
luulen, että voit aloittaa tästä.*

Lassi Nummi *Joulukonserto*, Otava 1987

Draco Bysantin armeijan sotamerkinä

Kirsi Simpanen

Tämän artikkelin aiheena on *draco* -sotamerkki, jonka vaiheisiin olen tutustunut työstäessänni Helsingin yliopistossa väitöskirjaani, joka käsittelee eläinmotiveja roomalaisissa sotamerkeissä. Näistä voidaan nostaa esiin *draco*-tunnukset, joita käytettiin myös Bysantissa. Sotamerkit olivat varhaisessa sodankäynnissä tärkeitä taktisia välineitä. Selkeä, tiivis ja hyvin organisoitu muodostelma oli armeijoille välttämättömyys, ja merkit auttoivat pitämään rivit järjestyksessä tarjoamalla kiintopisteen sotilaille. Samalla ne toimivat visuaalisina merkinantovälineinä taistelun aikana ja niiden liikkeiden kautta pystyi tulkitsemaan taistelun kulkua. Niillä oli myös suuri henkinen merkitys sotilaille, sillä ne olivat tunnuksia, joiden kautta sotilaat pystyivät identifioitumaan yksikköönsä ja armeijaan.

Bysantin armeija näyttäisi ainakin 600-luvun lopulle jatkaneen roomalaisten sotamerkkien käyttöä. Yksi käytössä pysyneistä merkeistä oli käärmeahmoinen *draco*¹, joka tosin ei ollut alkuperältään roomalainen sotamerkki, vaan otettu käyttöön Roomassa vasta 100-luvun jaa. lopulla. *Draco* erosikin ulkonäöltään perinteisistä roomalaisista sotamerkeistä, sillä se koostui metallisesta pääosasta ja sen taakse kiinnitetystä tuulisukkamaisesta kangasosasta, joka täyttyi ilmasta merkkiä nopeasti liikutettaessa ja kiemurteli tuulella kuin elävän eläimen vartalo. Roomalaisten kirjailijoiden teoksissa toistuukin maininta siitä, että *draco* näytti elävältä, raivokkaalta käärmeeltä ja jopa sihiä oikean käärmeen lailla (Esim. Amm. 16,10,7; Claud. 7,138–141). Ilmeisesti merkkiin oli kiinnitetty jonkinlainen ääntä tuottava mekanismi. *Dracon* erikoinen ulkomuoto kieli selkeästi sen alkuperästä, sillä se oli omiaan ratsuväen käytössä, ja todennäköisesti se olikin alkuaan kehittänyt Euraasian paimentolaiskansojen keskuudessa. Vaikka *draco* liehuvine vartaloineen oli varmasti vaikuttava näky, oli kankaisella vartalo-osalla mahdollisesti alkuaan myös konkreettinen funktio, sillä sen avulla jousimiehet saattoivat määrittää tuulen suunnan.

---

¹ Bysantissa merkistä käytettiin luonnollisesti sanan kreikankielistä muotoa *δράκων*, mutta artikkelissa käytän latinankielistä muotoa, koska se on luontevampi taivuttaa suomeksi. Antikissa sanalla *draco* viitattiin usein mytologian kuuluisiin käärmeisiin, kuten Delfoin Pythoniin tai hesperidien puutarhan Ladoniin, mutta sitä käytettiin myös oikeista käärmeistä. Niin myyttiset kuin todelliset *dracot* miellettiin tavallisen käärmeen näköisiksi, joskin huomattavan isokokoisiksi. Vasta keskiajalle tultaessa *draco* alettiin käsittää siivellisenä ja jalallisenä, tultasyökseväenä olentona.

Roomalaiset tutustuivat *dracoon* ensiksi itäisten vihollistensa käytössä ja mielsivätkin sen aluksi vahvasti vihollistunnukseksi, kuten voi nähdä esimerkiksi Trajanuksen pylväästä, jossa merkki selkeästi symboloi daakialaisia.

Roomalaisia dracoja Konstantinuksen riemukaareissa Roomassa.

Itäisten kansojen käytössä olleella ”*dracolla*” oli koiraeläimen pää pitkine, pystyine korvineen ja kulmahampaineen. Roomalaisten käytössä merkki vakiintui nopeasti käärmehahmoiseksi, mutta he kutsuivat myös itäisiä, koiraomaisia vihollismerkkejä nimellä *draco*. Roomassa *draco* oli ensin vain ratsuväen käytössä, mutta 300-luvulla se levisi myös jalkaväen osastoihin. Lisäksi siitä tuli keisarin henkilökohtainen tunnus. Kristinuskon nousun myötä käärmeisiin alettiin kuitenkin liittää negatiivista symboliikkaa, joka heijastui osin myös *dracoon*. Esimerkiksi kristitty runoilija Prudentius suhtautui merkkiin hyvin kielteisesti, eikä *dracoa* muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta näy taiteessa 300-luvun jälkeen. Tästä huolimatta se kuitenkin selkeästi pysyi edelleen käytössä.

Dracon vaiheista Bysantissa on hankala rekonstruoida täysin eheää kuvaa, sillä se esiintyy lähteissä melko harvoin eivätkä nämä vähäisetkään lähteet ole merkin suhteen kovin informatiivisia. Onneksi joitakin jälkiä merkin olemassaolosta on kuitenkin säilynyt. Harvinainen kuvallinen todiste sen käytöstä Bysantissa löytyy kahdesta lähes identtisestä sinettisormuksesta, jotka on ajoitettu 400- tai 500-luvulle ja joista toinen on The Metropolitan Museum of Artin kokoelmissa New Yorkissa ja toinen Victoria & Albert Museumissa Lontoossa. Sormusten kuva-aiheena on sotilas, jolla on sädekehä päänsä ympärillä ja kädessään *draco*-sotamerkki. Jalkojensa alla hänellä on tallottu käärme. Kuvan kaksi käärmettä luovat mielenkiitoisen kontrastin: siinä missä soturin jalkoihin tallattu käärme edustaa pahoja voimia, *draco*-sotamerkin käärme taas on pyhän soturin tunnus. Tämä ristiriita kuvastaa hyvin käärmeelle yleisesti tyypillistä kaksijakoista symboliikkaa sekä ristiriitaista suhtautumista kyseiseen eläimeen.

Käärme nähtiin yleisesti kristinuskon piirissä hyvin negatiivisessa valossa toisin kuin antiikin Kreikassa ja Roomassa, jossa käärmeeseen liitettiin useita positiivisia ominaisuuksia. *Draco* -sotamerkin käyttö Bysantissa saattaa selittyä yleisellä uskomuksella, että pahat olennot olivat karkotettavissa niiden omilla kuvilla. Lisäksi on mahdollista, että *draco* samaistettiin

neljännessä Mooseksen kirjassa esiintyvään pronssikäärmeeseen, jonka Jumala käski Moosesta valmistamaan ja asettamaan tangon päähän, jotta käärmeiden puremiksi tulleet israelilaiset voisivat katsoa käärmettä ja parantua (4. Moos. 21). Johanneksen evankeliumissa tangon päähän nostettua käärmettä verrataan ristille nostettuun Jeesukseen, jolloin myös pronssikäärme alettiin nähdä ylösnousemuksen ja pelastuksen symbolina (Joh. 3:14). Vertaus oli Bysantissa hyvin tunnettu ja on täysin mahdollista, että *draco* -sotamerkki toi kristityille mieleen Mooseksen tankoon nostaman pronssikäärmeen.

Toinen mahdollinen taiteen kuvaus *dracosta* saattaa löytyä Vinicasta, Macedoniasta olevasta terrakottapaneelistä, joka on ajoitettu 500- tai 600-luvulle ja joka kuvaa pyhää Theodorosta ratsailla. Soturipyhimys pitelee kädessään keihästä, jonka päästä roikkuu käärmemäinen hahmo ja joka siten muistuttaa suuresti *draco*-sotamerkkiä. Pyhä Theodoros kuitenkin tunnettiin varhaisena kristillisenä lohikäärmeensurmaajana ja terrakottapaneelin on usein tulkittu esittävän pyhimyksen voittoa pedosta. Kuva mahdollistaa molemmat tulkinnat, sillä käärme voisi olla joko tuulessa liehuva *draco*-merkki tai voitettu ja seivästetty pahan symboli.

Kirjallisia mainintoja *dracoista* on jonkin verran enemmän kuin taiteen kuvauksia. 400–500-lukujen vaihteessa elänyt Zosimos mainitsee *dracoin* historiategoksessaan *Historia nea* (*Ἱστορία νέα*). Tosin *draco* mainitaan 361–63 Rooman keisarina olleen Julianuksen sassanideja vastaan käymän sodan yhteydessä (Zos. 3,19), mutta Zosimos kuvailee *dracojen* olevan merkkejä, joita ”roomalaisilla on tapana kantaa sodissa” (*οἷα φέρειν εἰθώσασιν ἐν ταῖς μάχασι Ρωμαῖοι*). Muuten *draco* -sotamerkin kantaja eli *draconarius* (*δρακονάριος*) mainitaan Bysantin lähteissä useammin kuin merkki itse. Joannes Lydoksen *Peri arkhon tes Romaion politeias* (*Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας*) 500-luvulta mainitsee *draconariukset* osana armeijaa (Lydus, *Mag.* 1,46), samoin hieman myöhemmältä ajalta oleva keisari Maurikioksen nimiin luettu sotaopas *Strategikon* (*Στρατηγικόν*; Mauro. *Storât.* 12,8,7–8). Jälkimmäisessä lähteessä mainitaan, että jokaisella 300 miehen vahvuisella ratsuväenosastolla oli kaksi sotamerkin kantajaa, *draconarius* ja *bandoforos* (*βανδοφόρος*).

Draconariukset esiintyvät myös useissa piirtokirjoituksissa ja papyruksissa, jotka ovat eri puolilta valtakuntaa ja ajoittuvat suurimmaksi osaksi 400–500-luvuille. Näiden lähteiden tekstit ovat hallinnollisia ja lakidokumenteja sekä hautapiirtokirjoituksia. Eräs Ravennasta oleva papyrus on selkeästi muita myöhäisempi, sillä se on ajoitettu 700-luvulle ja mainitsee *draconariuksen numerus invictorum*-yksiköstä, joka oli sijoitettu kaupunkiin Ravennan eksarkaatin aikana (ChLA 29 877). Piirtokirjoitukset ja papyrukset eivät valitettavasti paljasta mitään itse merkistä, mutta ainakin niiden perusteella voi olettaa merkin olleen käytössä.

Myöhempinä vuosisatoina lähteet käyvät yhä vähäisemmiksi. Bysantin hovin seremoniaopas *De ceremoniis* mainitsee *draconariusten* kantaneen merkkejään vielä 900-luvulla

Bysantilainen sinettisormus 400-tai 500-luvulta. The Metropolitan Museum of Art, New York. Bequest of W. Gedney Beatty, 1941. Creative Commons Zero (CC0). <https://www.metmuseum.org>.

(Const. Porphyrogenetos, *De Cerimoniis*, ed. J. Reiske (CSHB), I, Bonn, 1829, s. 11.19-21.) ja Niketas Khoniates kertoo keisari Isaak II Angeloksen joukoilla olleen *dracoja* taistelussa valakeja vastaan 1187 (Niketas Choniates, *Historia*, ed. A. Van Dieten (CFHB, XI), Berlin, 1975, s. 397.12). Samoihin aikoihin *draco* näyttäytyy jälleen läntisen imperiumin lähteissä, sillä St. Gallenin *Psalterium aureum* kuvaa karolingien ratsuväen *dracoa* 800-luvun lopulta ja Bayeux'n seinävaate 1100-luvulta puolestaan Hastingsin taistelussa käytettyä *draco*-tyyppistä sotamerkkiä. Kaarle Suuren *draco* on kuvattu myös alkujaan Pariisissa Saint Denisin basilikassa sijainneeseen, noin vuodelta 1150 olevaan lasimaalaukseen, joka nykyään on Glencairn Museumin kokoelmassa Yhdysvalloissa.

Vaikka *draco* näyttää pysyneen käytössä pitkään, ei lähteiden vähäisyydestä johtuen voi olla täysin varma siitä, onko käyttö ollut katkeamatonta, sillä 500-luvun jälkeen lähteet ovat hyvin hiljaisia merkin suhteen muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Kun *dracot* alkavat esiintyä lähteissä uudelleen 900-luvulta alkaen, on siten vaikea sanoa, johtuuko tämä jatkuvuudesta

merkin käytössä vai onko kyse pikemminkin sen otosta käyttöön uudelleen. Kyse voi myös olla anakronismista: taitelijat ovat voineet syystä tai toisesta haluta kuvata *dracon*, vaikkei merkki heidän aikanaan olisi todellisuudessa ollut käytössä ainakaan perinteisessä muodossaan, sillä vaikka bysanttilainen *draco* varhaisempina vuosisatoina oli todennäköisesti samanlainen kuin roomalainen vastineensa, jossain vaiheessa sen ulkomuoto on hyvinkin voinut muuttua. Lippumaiset sotamerkit nimittäin yleistivät Bysantin armeijassa ja korvasivat lopulta kokonaan kolmiulotteiset merkit, joita Rooman armeijalla oli ollut käytössään.

Uskottavalta teorialta kuulostaa, että myös *draco*-merkin käärme siirtyi lopulta sotailun kuva-aiheeksi. Niketas Khoniates tosin mainitsee keihäästä roikkuvat, tuulessa liehuvat *dracot*, mutta kuvaus ei täysin sulje pois tulkintaa, että hän olisi voinut puhua lippumaisesta sotamerkistä, jota koristi *dracon* kuva. Kun 1300-luvun lähde *De Officiis* mainitsee, että kahdestatoista keisarillisesta flamulasta (*φλάμουλον*) kahta koristi *draco*, tarkoitetaan tällä lippumaisia merkkejä, joiden kuva-aiheena oli käärme (Ps.-Kodinos, *De officiis*, ed. J. Verpeaux, Paris, 1966, ss. 195.29–196.15). Keskiaikaisessa heraldiikassa lohikäärme oli suosittu kuva-aihe sotaisten ominaisuuksiensa vuoksi, ja järkeenkäyvältä tuntuisi, että nämä heraldiset tunnukset olisivat periytyneet lipuksi muuttuneesta *draco*-sotamerkistä.

Kirjallisuutta

Babuin, A. “Standards and Insignia of Byzantium”, *Byzantion* 71, no. 1 (2001): 5–59.

Coulston, J. C. N. “The ‘*draco*’ standard”, *Journal of Roman Military Equipment Studies* 2 (1991) 101–114.

Nickel, H. “Of Dragons, Basilisks, and the Arms of the Seven Kings of Rome”, *Metropolitan Museum Journal* 24 (1989) 25–34.

Väitöslectio. Comparing Military Cultures: Warfare in the Aegean Region from the Fourth Crusade to the Early Fifteenth Century

Juho Wilskman

Alla oleva teksti on käännös Juho Wilskmanin väitöksensä yhteydessä 4.12.2021 Helsingin yliopistossa englanniksi pitämästä lectio praecursoria luennosta. Vastaväittäjänä toimi professori Jukka Korpela Itä-Suomen yliopistosta ja kustoksena Heikki Mikkeli. Väitöskirjan sähköinen versio on saatavissa osoitteessa <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/335952>.

Arvoisa kustos, arvoisa vastaväittäjä, hyvät kuulijat. Väitöskirjassani *Comparing Military Cultures: Warfare in the Aegean Region from the Fourth Crusade to the Early Fifteenth Century* analysoin maa- ja

merisodankäyntiä alueella, joka ympäröi Egeanmerta ja oli kuulunut Bysantille 1100-luvun lopulla. Siihen lukeutuivat nykyiset Kreikka, Länsi-Turkki, Etelä-Bulgaria, Etelä-Albania ja Pohjois-Makedonia. Aluetta kutsuttiin käsittelyaikaan usein *Romaniaksi* ja sitä ei tule sekoittaa nykyiseen samannimiseen valtioon.

Miten sitten päädyin tutkimaan tätä aihetta? No, sotahistoria ja vanhemmat ajat ovat aina kiehtoneet minua. En pyytele sitä anteeksi ja kadun vain vähän. Perustutkinto-opiskelija vuosinani Bysantti, ja varsinkin myöhäis-Bysantin sotahistoria olivat aiheita, josta historioitsijat saattoivat sanoa enemmän. Lähteitä oli, mutta tutkimusta vain vähän. Kun lopetin graduni ja aloittelin väitöskirjaa, kuulin kuitenkin, etten ole ainoa nuori tutkija, joka oli tehnyt saman huomion ja oli muitakin, jotka olivat pitemmällä kirjoittaessaan Bysantin sotahistoriasta myöhäiskaudella eli 1204 jälkeen. Katsoin, että aihe ei varmastikaan tulisi puhkitutkituksi, mutta tarvitsen tuoreen tavan lähestyä sitä.

Minun oli jo pitänyt pohtia, osin rahoitushakemusten tähden, miksi kenenkään ylipäättänsä pitäisi olla kiinnostunut myöhäisbysanttilaisesta sodankäynnistä ja vastaus piili siinä, että bysanttilaisten tuli taistella hyvin erilaisten vastustajien kanssa ja heidän oma armeijansakin oli heterogeeninen koostuen hyvin erilaisista yksiköistä ja palkkasotureista vaihtelevin taustoin. Sen tutkiminen mahdollistaa monien keskiajan sotahistorian kysymysten käsittelyn. Ajattelin,

että mitä jos ottaisin askeleen pitemmälle ja käsittelisin myös Bysantin vastustajat tähän aikaan ja vertailisin näiden armeijojen ja toimintaa.

Tässä tuli sitten vastaan yksi sotahistorian keskeisimpiä kysymyksiä, eli miksi ylipäättänsä on sodittu kuten on sodittu? Nykyisessä sotahistorian tutkimuksessa voidaan sanoa olevan karkeasti ottaen kaksi, osin ehkä tiedostamatonta tapaa, ymmärtää tämä. Toiset painottavat sodankäynnin muuttumattomia periaatteita ja että fyysinen todellisuus käytännössä määrittää, miten sodat käydään. Toiset katsovat, että sodankäyntiin liittyvät tavat ovat ennen kaikkea kulttuurisia konstruktioita.

Käytyä keskustelua voidaan nimittää ”sodankäynti-kulttuuri debatiiksi”. Sitä on käyty pitkälti hyvin yleisellä ja teoreettisella tasolla tai sitten tutkijat ovat valinneet tapauksia, jotka sopivat heidän näkökantansa. Sotahistoria, ja ehkä ylipäättänsä historian tutkimus, on myös usein keskittynyt liiaksi Länsi-Eurooppaan ja englanninkieliseen maailmaan ja monet teoriat kärsivät sen, mitä tapahtui muualla, huonosta tuntemuksesta.

Tutkimuskohteeksi valitsemani aikakausi ja alue sopivat erinomaisesti eri sotahistorian teorioiden testaamiseen. Yleensä on aina mahdollista yrittää selittää sodankäyntimenetelmät tavalla, jotka sopivat omiin ennako-oletuksiin, mutta tutkimallani aikakaudella ja alueella on se erityinen etu, että kaksi erilaista valloittajaryhmää saapui sinne 1200-luvulla. Katoliset latinalaiset edustivat aikakauden länsieurooppalaisia tapoja sotia, kun taas islaminuskoisten turkkilaisten sodankäyntitavat pohjasivat idän ja arojen perinteeseen. Molemmat asettuivat alueelle ja perustivat valtakuntia. Niinpä heidän tuli adaptoitua sikäläisiin olosuhteisiin. Samoin paikalliset ortodoksikristilliset, lähinnä bysanttilaiset, hallitsijat joutuivat sopeutumaan tilanteeseen.

Jos maantieteen, ympäristön ja vastustajien kaltaiset tekijät ovat keskeisiä sodankäyntimenetelmien muotoutumiselle, olisi käsittelyalueen sotijoiden toiminnan tullut muodostua hyvin samankaltaiseksi käsiteltävän 200 vuoden aikana, mikäli resurssit ja poliittinen tilanne sen sallivat. Muussa tapauksessa ”kulturalistinen” selitysmalli olisi otettava vakavaan harkintaan.

Ongelmana keskustelussa on ollut, että kulttuuri on hyvin epämääräinen käsite. Monesti tukijat puhuessaan sodankäyntikulttuurista (*military culture*) eivät ole käsitteään määritelleet tai ovat tehneet sen tavalla, jota en ole pitänyt tyydyttävänä. Niinpä loin aiemman tutkimuksen pohjalta oman määritelmän, että sodankäyntikulttuuri on ryhmä ihmisiä, jotka jakavat käsitykset siitä, miten sotia tulee käydä mukaan lukien, mitkä konfliktit ovat sotia ja mitä osaa eri yhteiskuntaryhmät sodassa esittävät. Näiden käsitysten tulee voida siirtyä sukupolvelta toiselle opettamalla. On tärkeää huomata, että kulttuuri voi muuttua ja se antaa vain raamit yksilön toiminnalle. Yksilön on mahdollista toimia vastoin omaa sodankäyntikulttuuriaan. Sodankäyntikulttuuria voisi kuvata myös tekijäksi, joka jää toisaalta sellaisten sodankäyntiin

liittyvien tekijöiden, joihin ihminen ei voi vaikuttaa (kuten maantiede), ja yksilöllisen päätöksenteon väliin.

En halunnut vain poimia sopivia tapauksia, jotka istuisivat johonkin valmiiksi ennen tutkimukseni aloittamista omaksumaani hypoteesiin. Ilmeistä oli myös, että *Romanian* alueen sodankävijöiden vertailu ja sodankäyntitapojen muotoutumiseen vaikuttavat tekijät mahdollistaisivat lukemattomien eri aiheiden käsittelyn. Aluksi minulla olikin huomattavasti enemmän aiheita mielessä. Halusin kuitenkin myös tehdä huolellista työtä kriittisesti tarkasteltujen keskiaikaisten lähteiden kanssa. Jotta työ pysyisi toteutettavissa rajoissa minun tuli lopulta keskittyä kahteen aiheeseen, joita pidin potentiaalisimpina ja relevanteimpina. Tarve rajata tutkimusta toteutettaviin mittoihin vaikutti myös käsittelyajanjakson pituuteen. Neljäs ristiretki oli itsestään selvä aloitus, mutta lopetusajankohta oli avoimempi. Tehokkaiden ruutiaseiden sodankäyntiin tuomien muutosten sisällyttäminen olisi paisuttanut tutkimusta liikaa. Vaikka ruutiaseet ilmestyivätkin sodankäyntiin jo aiemmin, niin havaitsin, että käsittelyalueella niiden vaikutus alkoi olla tuntuva 1420-luvun alussa ja se oli sopiva ajankohta päättää.

Näin ollen väitöskirjassani tutkin sotajoukkojen kokoonpanoa ja luotettavuutta sekä niiden valmiutta ryhtyä taisteluihin ajanjaksolla, joka ulottuu neljännessä ristirekkestä noin Konstantinopolin 1422 piirityksen tietämille. Armeijoiden kokoonpanossa keskeisenä kysymyksenä on, ketkä sotivat kenenkin puolesta ja miksi? ”Miksi” viittaa yleisiin ja usein velvoittaviin syihin suorittaa sotapalvelusta. Joukkojen luotettavuus taas on tärkeä eikä itsestään selvä asia, kuten vähän aikaa sitten nähtiin Afganistanissa, ja vahvimmatkin armeijat saattavat osoittautua hyödyttömiksi tai suorastaan kuolemanvaarallisiksi niille, joiden puolesta periaatteessa taistelevat, jos joukot kieltäytyvät taistelemasta tai käänsivät aseensa palkkaajiaan tai näihin verrattavissa olevia vastaan.

Kiinnitän erityistä huomiota Stephen Morillon ajatukseen, että sodankäynnin laillisten puitteiden ansiosta (*militarized legal framework*) yhteiskunnan koko sotilaallinen potentiaali tuli läntisessä Euroopassa tehokkaammin käytetyksi kuin esimerkiksi muslimimaailmassa, jossa katsotaan olleen leveämpi juopa valtiorakenteiden ja muun yhteiskunnan välillä ja ensin mainitun legitimizeetti oli usein helpompi kyseenalaistaa.

Valmius ryhtyä taisteluihin (*battle-willingness*) on Andrew Villalonin kehittämä käsite, joka ”viittaa keskiaikaisiin komentajiin, joidenka strategiset suunnitelmat, vaikka eivät ehkä olennaisesti rakentuneetkaan taistelun varaan, selvästi sisälsivät mahdollisuuden siihen”. Avoimien kenttätaisteluiden etsimiseen perustuvan strategian olemassaolo on ollut sodankäyntikulttuurikeskustelun ytimessä. Lähdeongelmien takia on hyvin vaikea mennä sanomaan, hakivatko komentajat antiikissa ja keskiajalla tarkoituksella taisteluita, mutta on helpompaa nähdä, olivatko he niihin valmiita.

Tutkimukseni analysoi, mitä vaikutusta kulttuuritaustalla oli armeijoiden kokoonpanoon sekä niiden valmiuteen taistella. Samalla tuotan uutta tietoa käsittelyajan sodankäynnistä ja lisää ymmärtämystä siitä, miksi osmani-turkkilaiset kykenivät valtaamaan suurimman osan alueesta. Toivon, että kaikki tietävät, että niinhän siinä lopulta kävi. Haluan painottaa, että tulokseni pätevät vain käsittelyalueeseen ja aikakauteen käsitellyissä kysymyksissä. Ovatko tulokseni tyypillisiä koskien asioita, jotka muovaavat sodankäyntiä, vaatii jatkotutkimuksia.

Havaitsin, että ”kulturalistinen” selitysmalli toimi yleensä parhaiten käsittelemässäni kysymyksissä. Sodankävijät kokosivat armeijansa ja kävivät sotansa tavalla, jota heidän kulttuuritaustansa ohjasi. Jossain määrin heidän tuli sopeutua paikallisiin olosuhteisiin, mutta käsitellyissä aiheissa kyse oli ennen kaikkea sopeutumisesta vallitseviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja vastustajiin, ei niinkään sellaisiin tekijöihin kuten alueen maantieteeseen tai ilmastoon. Esimerkiksi Venetsia perusti Kreetalle lähinnä ratsumiesten hallinnoimia läänejä. Tässä he eivät seuranneet omia tai paikallisia perinteitä vaan ennen kaikkea latinalaisen sodankäyntikulttuurin vallitsevia käytäntöjä. Venetsialaiset halusivat pitää kreikkalaiset sotalaitoksen ulkopuolella, mutta lukuisten kapinoiden jälkeen heidän oli myönnettävä joillekin kreikkalaisille maanomistajille läänejä. Myöhemmin he käyttivät kreikkalaisia myös muunlaisissa sotilaallisissa tehtävissä kuten laivaston soutajina aikana, jolloin venetsialaiset itse alkoivat vältellä kutsuntoja.

Läntisessä Euroopassa autonomisista kaupungeista saatiin suhteellisen hyvälaatuista jalkaväkeä, mutta sellaiset pääosin puuttuivat *Romaniasta*. Latinalaiset sotataidon ajattelijat ilmeisesti tunnustivat jalkaväen merkityksen, mutta kun tuli aika perustaa sotalaitoksen instituutioita valloitetuille alueille niin keskiössä oli läänien myöntäminen ratsumiehille ja todennäköisesti myös jalkamiehet halusivat ruveta arvostetummiksi ratsumiehiksi. Autonomisten kaupunkien puute voi olla merkittävä selittävä tekijä paikallisen hyvälaatuisen jalkaväen puutteelle monilla alueilla ympäri maailman.

Käsittelyalueen armeijat jakoivat enenevissä määrin yhteisiä piirteitä, mutta joukkojen saapuminen alueen ulkopuolelta ja uskonnolliset doktriinit ylläpitivät eroja sotajoukkojen kokoonpanossa ja siten myös siinä, miten sotia käytiin. Esimerkiksi Venetsia saattoi lähettää palkkasotureita lännestä ja alueelle tehtiin ristiretkiä. Johanniitat, jotka asettuivat Rhodokselle, kävivät ”pyhää sotaa” institutionalisoituneessa muodossa ja olivat riippuvaisia lännestä saapuvista miehistä. Muslimeilla oli omat *jihad* ja *gazi*-käsitteensä, jotka todennäköisesti vaikuttivat joukkojen värväykseen ja motivaatioon, mutta jotka poikkesivat katolisista ristiretkistä. Jälkimmäiset olivat riippuvaisia paavista ja niihin kuuluivat lännestä tulevien armeijoiden suuren luokan sotaretket. Muslimien ”pyhä sodankäynti” käsittelyalueella ja -aikana oli paikallisempi

ja endeemisempi ilmiö. Ortodokskristityillä esiintyi piirteitä ”pyhästä sodasta” sekä valmiutta käsitteen omaksumiseen, mutta heidän keskuudessaan se ei vakiintunut samalla tavoin.

Islaminuskoiset osmanit hyödynsivät ilmeisesti tehokkaimmin alueidensa väestön sotilaallisen potentiaalin. Tämä oli todennäköisesti yksi avaintekijöistä heidän menestykselleen. Tilanne siis erosi Iberian niemimaasta, jota Stephen Morillo käytti esimerkkinä. Kulttuurisista syistä kristityt vallat laiminlöivät joidenkin ihmisryhmien käyttöä sotavoimissa. Niinpä he käyttivät useammin palkkasotureita ja liittolaisia, millä oli ikäviä seurauksia varsinkin Bysantille.

Hyvä esimerkki on, kun 1300-luvun alussa esiintyi valmiutta käyttää tavallisia Bysantin alamaisia taistelemaan turkkilaisia vastaan (osmanit olivat näiden joukossa vain yksi ryhmä monista). Keisari Andronikos II oli tähän haluton eivätkä yritykset olleet erityisen menestyksekkäitä, mutta keisarin päätös palkata Katalaanikomppania, ammatillaisia palkkasotureita, osoittautui katastrofiksi. Bysantilla ei ollut varaa maksaa näille ja seurauksena oli täysimittainen sota komppanian kanssa.

Osmanit hyödynsivät niin gazeja, eli muslimi-uskonsotureita, kuin yhteistyöhön valmiita kristittyjä alamaisiaan. Ei-muslimien käyttö sotavoimissa oli ideologisesti hyvin ongelmallista muslimeille. Orjasotilaat olivat käsittelyalueella nimenomaisesti muslimien käytäntö ja maailmanhistoriassa se on muutenkin harvinaista.

Oli mielenkiintoista huomata, että taisteleviin naisiin oli enemmän viittauksia kuin mitä olin odottanut. Valitettavasti lähteet näistä tapaavat olemaan epämääräisiä ja ongelmallisia, mutta ilmeisesti aseita käyttävät naiset olivat yleisempiä aropaimentolaisten ja Anatolian türkmeenien parissa kuin paikalleen asettuneilla kansoilla.

Mitä tulee valmiuteen ryhtyä taisteluihin, niin tutkimuksessa katsotaan yleisesti, että keskiajalla oli vähän taisteluita ja sodankäynnin oppikirjat neuvoivat välttämään niitä. On totta, että suuria kenttätaisteluita, joita lähteet kuvaisivat yksityiskohtaisesti, on vähän, mutta jos otetaan huomioon kaikki yhteenotot kiinteiden linnoitteiden ulkopuolella, joihin pääosa kyseisellä seudulla olevista joukoista näyttää osallistuneen, niin määrä kasvaa merkittävästi.

Tärkeä kysymys oli linnoitettujen kaupunkien asukkaiden luotettavuus. Se vaikutti siihen, kuinka tarpeellista oli taistella kentällä. On usein sanottu, että keskiajan piirityssodankäynnissä etu oli puolustajalla. Kuitenkin yksikään linnoitus ei ole vahvempi kuin puolustajan taistelutahto. Tämä oli usein epävarmalla pohjalla varsinkin konflikteissa, joissa hyvin samanlaiset hallitsijat ottivat yhteen. Miksi kaupunkilaisten olisikaan pitänyt riskeerata henkeään ja omaisuuttaan esimerkiksi kahden Bysantin seuraajavaltion hallitsijan ottaessa yhteen. Toisaalta piiritysvälineistön kuljettaminen heikensi mahdollisuuksia vältellä taisteluita. Tämä voi selittää, miksi bysanttilaisilla oli 1200-luvulla parempi menestys puolustuksessa kuin hyökkäyssotaretkillä.

Se, olivatko komentajat valmiita sotaretkillä ryhtymään avoimiin taisteluihin, riippui ennen kaikkea olosuhteista, mutta tiettyjä tendenssejä eri sodankäyntikulttuureilla voi nähdä ja ne pätevät niin maa- kuin merisotaankin. Latinalaiset osoittivat enemmän taisteluvalmiutta kuin muut alueen sodankävijät. Taustalla oli kulttuurisia syitä. On usein sanottu, että keskiajan sodankäynti, millä sitten tarkoitetaan sydän- ja myöhäiskeskiajan länsieurooppalaista sodankäyntiä, oli ”vegetusmaista” myöhäisroomalaisen sodankäynnin oppikirjan kirjoittajan mukaan. Kenttätaisteluita olisi vältelty ja sen sijaan piiritykset olisivat olleet ratkaisevassa roolissa ja armeijat nojanneet vihollisen taloudellisen perustan hävittämiseen.

Kuitenkin ajasta ja paikasta riippuvaa vaihtelua on ollut. Pitää myös muistaa, että taistelujen puute ei tarkoita, että molemmat osapuolet olisivat olleet niihin haluttomia. Riittää, kun toinen oli, ja hyvin usein kahta osapuulle yhtä vahvaa armeijaa ei ollut samalla seudulla. Voidaan havaita, että sekä latinalaisten taistellessa keskenään että ortodoksien taistellessa keskenään linnoitukset vaihtoivat helposti omistajaa, mutta latinalaisten välisissä sodissa ”pelkät” keskinäiset taistelut olivat yleisempiä.

Bysanttilaisilla on taistelujen välttelijän maine ja he ovat hyvinkin voineet sitä olla latinalaisiin verrattuna. Kuitenkin bysanttilaisten valmius ryhtyä taisteluihin näyttää vaihdelleen riippuen komentajasta, olosuhteista, aikakaudesta ja vastustajasta. On myös tapauksia, joissa Bysantin alamaisten kerrotaan painostaneen komentajia taisteluun, mikä viittaa taisteluvalmiutta korostaviin kulttuurisiin tendensseihin väestön parissa.

Suuri osa turkkilaisten ja aropaimentolaisten sodankäynnistä varsinkin kristittyjä vastaan koostui ryöstöretkistä, joiden aikana taisteluja yleensä vältettiin. Erityisen kiinnostuneita he olivat kaappaamaan orjia. Ensisilmäyksellä tämä näyttäisi tukevan teorioita taistelua välttelevästä tavasta sotia.

Kuitenkin taisteluvalmiutta näyttää olleen enemmän merkittävien muslimi-dynastioiden sodissa kuten selzukeilla 1200-luvulla ja osmaneilla sulttaanin sotaretkillä 1300-luvun lopulta alkaen. Sama pätee islaminuskoisten johtajien sotiin Anatoliassa. Muslimilähteet usein kuvaavat johtajat, joita he haluavat ylistää, taisteluita etsivinä tai niihin valmiina.

Lisäksi, kun kristityt armeijat tunkeutuivat turkkilaisten hallitsemille alueille, osoittivat jälkimmäiset valmiutta taisteluihin. Ryöstöretkiin perustunut sodankäyntitapa on voinut aiheuttaa turkkilaisten uhan aliarvioimista ennen kuin oli liian myöhäistä ja heidän aliarvioimisensa vastustajina on voinut vaikuttaa tappioihin turkkilaisia vastaan tilanteissa, joissa nämä sitten olivatkin valmiita taistelemaan.

Nyt lectiolle varattu aika on kuitenkin loppumassa, joten pyydän Teitä arvoisa professori Korpela tiedekunnan määräämänä vastaväittäjänä esittämään ne kriittiset huomiot, joihin katsotte väitöskirjani antavan aiheita.

Kirja-arvostelu

Juho Wilskman

Paavo Hohti: *Bysantti. Tuhat draaman vuotta*. WSOY: Helsinki 2021.

Nyt se on sitten tapahtunut eli on julkaistu ensimmäinen suomalaisen suomeksi kirjoittama yleisesitys koko Bysantin tuhatvuotisesta historiasta. Aiemmin suomeksi on julkaistu vain kaksi Bysantin historian yleisesitystä, jotka ovat molemmat käännöksiä. Viimeisempi on John Haldonin *Bysantin historia* (2010), jonka kääntämisessä ja julkaisussa Bysantin tutkimuksen seura oli keskeisessä roolissa. Lisäksi on tietenkin yksittäisiin Bysanttiin liittyviä aiheita koskevia julkaisuja.

Paavo Hohti (s. 1944) väitteli 1976 Herodotoksesta. Hän on sittemmin tehnyt pitkän akateemisen uran ja toiminut mm. Bysantin tutkimuksen seuran puheenjohtajana sekä säätiössä. Kun Haldonin kirja lähestyy Bysanttia ennen kaikkea instituutioiden kautta, niin Hohdin teoksessa korostuvat henkilöt (ennen kaikkea keisarit), tapahtumat, ja kuten otsikkokin kertoo, draama. Hohti katsoo juuri tämän tekevän Bysantin historiasta mielenkiintoista. Draama sisältää myös sen, että kirjassa annetaan tärkeä rooli keisarillisille seremonioille. Väliin Hohti on sitten sijoittanut alalukuja ja tietoja Bysantin yhteiskunnasta sekä kulttuurista muuten.

Pidän Hohdin ratkaisua erinomaisena tämänkaltaisen teoksen suhteen. Kohteena on ennen kaikkea suuri yleisö ja monen lukijan aiempi kosketuspinta Bysanttiin on todennäköisesti ollut vähäinen. Narraatio vie paremmin mukanaan ja esimerkiksi itselleni on aina ollut helpompi omaksua tietoa ja ennen kaikkea tulkita sitä kriittisesti, jos kronologisesti etenevä ”peruskertomus” on tuttu. Bysantti oli myös ennen kaikkea valtakunta, jossa sitten asui erilaisia ihmisryhmiä. Keisari oli keskiössä. Myös lähteiden kerronta keskittyy yleensä hallitsijaan. Johtuen lähdeaineiston laadusta voimmekin keisareiden vaiheiden kanssa olla jopa varmemmalla pohjalla kuin instituutioiden suhteen, joiden rekonstruktioissa on hyvin paljon mukana tutkijoiden tulkintaa valinnaisen aineiston pohjalta.

Keisareihin ja tapahtumiin keskittyvä ratkaisu tuo mieleeni Warren Treadgoldin *A History of the Byzantine State and Society* (1997), joka tarjosi itselleni ensimmäisen kokonaisesityksen Bysantin historiasta. Molemmat ovat myös pitkiä teoksia, Hohdin kirja 621

sivua, ja niissä on mustavalko kartat, dynastioiden sukupuita ja lopussa selitetään sanallisesti tärkeimmistä bysanttilaisista historiankirjoittajista. Hohdilla on myös terminologinen sanasto ja kronologiataulukko. Hänen Konstantinopolin patriarkkalistauksessaan ei tosin huomioida, että aluksi nämä olivat vain arkkipiispoja. Sekä Hohti että Treadgold nostavat, perustellusti, keisareiden vallanperimystä valtakunnan keskeiseksi haasteeksi. Keisarius ei ollut virallisesti perinnöllistä eikä ollut selkeää lainsäädännöllistä mekanismia keisarin valitsemiselle ja erottamiselle. Tämä sitten loi tilaa vallankaappauksille ja sisällissodille.

Hohti käsittelee paljon myös Bysantin jälkivaikutusta. Sille omistetaan 47 sivua pitkä viimeinen osio. Suomalaisuus näkyy siinä, että yhden luvun aiheena on Suomen kosketukset Bysantiin, varsinkin Bysantin näkymiseen suomalaisessa kirjallisuudessa. Hohdin mukaan on vaikea löytää toista aikakautta, jota olisi käsitelty yhtä voimakkaasti nimenomaan tunteiden ja kulloistenkin moraalisten arvostusten kautta kuin Bysanttia. Tällöin varsinainen Bysantin historia jää helposti sivuun. Hohdin mukaan Suomella idän ja lännen rajamaana on ainutlaatuinen asema paikkana, josta Bysantista voi puhua ilman erityisempää kiihkoa. En tosin ole varma, että Suomi tässä suhteessa poikkeaa enää erityisesti muista sellaisista maista, joissa Bysanti ei ole varsinaisesti osa kansallista menneisyyttä ja joissa tutkijat voivat toimia vapaasti.

Laajaan yleistökseen tulee tietenkin helposti virheitä yksityiskohdissa. On varmasti turha lähteä ruotimaan, onko jostain keisarista tai tapahtumasta annettu mielikuva oikeanlainen. Tulkintaahan niissä kuitenkin on. Omasta erikoistumisalueestani johtuen myöhäis-Bysantiin ja sotahistoriaan liittyvät faktavirheet kiinnittivät erityistä huomiota. Kirjassa esimerkiksi sekoitetaan amiraali ja Maltaan herttua Roger de Lauria sekä Katalaanikomppanian komentaja Roger de Flor. Kronologiataulukossa sanotaan bysanttilaisten saaneen Mistran 1259. Tuona vuonna Akhain ruhtinas vangittiin Pelagonian taistelussa, mutta Mistran luovutus tapahtui vasta vapautuksen yhteydessä kolme vuotta myöhemmin. Kartassa, joka kuvaa Bysantin omistuksia 1265, sen alueita Peloponnesoksella ei ole merkitty ja 1403 kohdalla ne on kuvattu vähäisemmiksi kuin olivatkaan. Toisaalta samassa kartassa Bysantin omistukset Traakiassa kuvataan todennäköisesti ulottuviksi liian pitkälle sisämaahan.

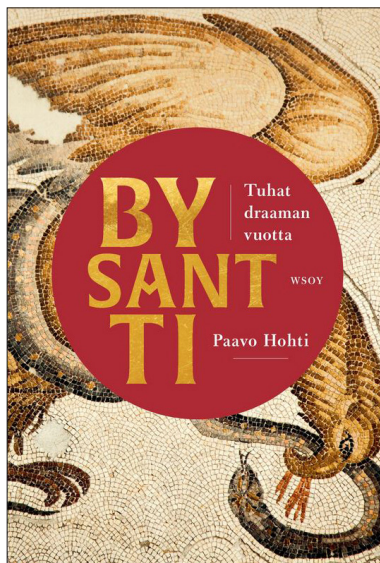
Kirjassa esitetään, että *pronoia*-läänitykset, joissa tietyt valtion tulot annettiin yksityishenkilölle (esim. sotilaille) tai instituutiolle, olisivat tulleet perinnöllisiksi. Vaikka perinnöksi jättämisoikeuksia annettiin enenevässä määrin, pysyivät ne aina erioikeuksina. *Pronoiat* myönnettiin yleensä saajalle eliniäksi. *Paroikos*-talonpoikien sanotaan olleen vapaita, mutta kyllä heidän muutto-oikeuttaan rajoitettiin, vaikkakaan ei yhtä voimakkaasti kuin maaorjien länsieurooppalaisten hallitsemilla alueilla. Kantakouzenoksen sisällissodan (1341–1347) kuvauksessa on runsaasti epätarkkuuksia. Kirjan lopussa olevasta kirjallisuusluettelosta ei ole Mark C. Bartusiksen *The Late Byzantine Army* (1992). Kaikkea Bysanttia koskevaa kirjallisuutta

ei tietenkään voi kukaan käyttää, mutta tämä ja ehkä Bartusiksen *pronoioita* käsittelevä teos olisivat olleet sellaisia, jotka olisivat todennäköisesti auttaneet välttämään virheitä myöhäis-Bysantin tapahtuma- ja yhteiskuntahistoriassa.

Muitakin kohtia, joissa huomasin todennäköisen asiavirheen, oli ja varsinkin osien alussa olevissa yhteenvedoissa on hankaluuksia. Annika Aspin jokin aika sitten Skholionissa olleen artikkelin pohjalta kiinnitin myös esimerkiksi huomiota, kuinka Trapetzuntin keisarikunnan monietnisyyttä korostettiin, mutta lajit, jotka olivat todennäköisesti yksi sen tärkeimmistä ryhmistä, jäi mainitsematta. Paino/lyöntivirheiksi varmasti menevät, kun sivulla 437 puhutaan vuosista 2012 ja 2015, tapahtumien kohdalla, jotka osuvat 1200-luvun alkuun. Sama koskee, kun historioitsija Theofylaktos Simokattaksen sanotaan kuvaavan keisari Herakleioksen (610–642) aikaa. Hän kyllä todennäköisesti kirjoitti silloin, mutta päähenkilö oli keisari Maurikios (582–602).

Joka tapauksessa, kuten todettu, ei varsinkaan laajoissa yleistöksissä, voida kaikkia virheitä välttää, eikä kaikkea sisällyttää mukaan käsitellyissä aiheissa tai tutustutussa aineistossa. Hohti on kyennyt luomaan teoksestaan tasapainoisen ja kattavan kokonaisuuden, joka luo toimivan läpileikkauksen Bysantin historiasta suomalaisille. Toivottavasti se löytyy jouluna mahdollisimman monesta pukinkontista.

Kirja-arvostelu

Marja Usvasalo

Paavo Hohti: *Bysantti. Tuhat draaman vuotta*. WSOY: Helsinki 2021.

Käsissäni on yli 600-sivuinen teos, joka kertoo seikkaperäisesti koko Bysantin tuhatvuotisen valtakunnan tarinan. Bysantin historian tapahtumista ei ole aiemmin ilmestynyt suomeksi kirjoitettua näin kattavaa teosta.

Kirja alkaa vauhdikkaalla kertomuksella huikeasta sosiaalisesta noususta, jollainen oli Bysantissa mahdollista. Armenialainen hevosties kohoaa vähitellen murhaten ja juonitellen keisariksi. Hänestä tulee keisari Basileios I (867–886). Hänestä alkoi Makedonialainen dynastia, jonka aikana keisarivalta nousi täyteen kukoistukseensa.

Kirjassa Paavo Hohti käy tarkasti läpi kaikki Bysantin 94 keisaria. Jokaisen piti tavallaan saada, tai usein ottaa valta haltuunsa. Kirjassa on kerronnan ja karttojen avulla kuvattu, kuinka Bysantti oli kuin ameba. Jatkuva muutos se suureni ja pieneni vuoron perään, kunnes ennen lopullista häviämistään kutistui pelkäksi kaupunkivaltioksi.

Teksti on sujuvaa. Välillä historia kulkee nopeana tapahtumavirtana. Väliin tulee suvantovaiheita, jolloin saadaan tarkkaa tietoa kulttuurista, kaupankäynnistä ja hovin elämästä. Paavon kerronta on rentoa ja elävää. Hän käyttää nykykielen termejä kuvaillessaan sen aikaisia ilmiöitä.

Keisarit eivät aina olleet kovin innostuneita valtion asioiden hoidosta. Paavo kuvaa muun muassa Konstantinos VIII:ta (1025–1028), jota kiinnosti enemmän kilpa-ajot, ruumiin nautinnot, ruoka ja seksi: ”Riippumattomuus ja valta yhdessä antoivat hänelle mahdollisuuden toimia kuin murosikäinen, vihan ja julmuuden vaihtuessa nopeasti katumuukseen ja sääliin.”

Koko tarinaa leimaa äärimmäinen julmuus. Kidutuskeinojen keksimisessä oltiin mestareita; silmien sokaisua, nenän tai raajojen leikkaamista, elävältä polttamista vain muutamia mainitakseni. Poikkeuksiakin keisareiden joukossa oli. Johannes II:sta (1118–1143) Paavo toteaa, että ”hänellä oli humanit periaatteet suhteessa kansalaisiin. Hän ei aikaisempien keisareiden tapaan määrännyt kiduttavia ja julmia rangaistuksia eikä tuominnut ketään kuolemaan”.

Yksi keino päästä keisariksi oli kansan suosio. Keisari Andronikos I Komnenos (1183–1185) oli aristokraattien ja tavallisen kansan avulla valtaan päästyään ryhtynyt riisumaan ylhäisön etuoikeuksia. *Suuttuneita ja salaliittoja punovia aristokraatteja vastaan Andronikos nostatti kaupungin rahvaan, jota hän manipuloi kunnan populistin tavoin.* Andronikoksen oma kohtalo oli lopulta julma: ”Jokainen halukas sai pahoinpidellä häntä, mukana suuri joukko naisia, joiden miehet Andronikos oli tapattanut. Häneltä leikattiin oikea käsi irti, sokaistiin toinen silmä ja hänet kuljetettiin kamelin selässä Hippodromille, missä hänet ripustettiin jaloista roikkumaan.”

Valtakunnan talous huolestutti usein mittaamattomassa ylellisyydessä eläviä hallitsijoita. Nykyajan muotisanat kuten *sisäinen devalvaatio ja korkokatto* ovat Paavon käytössä, kun hän selvittää lisää rahaa tarvittaessa *nomisman* kultapitoisuuden laskua ja rahan lainaamiseen liittyvää säätelystä. Koska ainainen sotiminen kysyi varoja, se pakotti keksimään erilaisia veroja kustannusten kattamiseen. Keisarihallinnon virkamiehet, usein eunukit, kehittivät tähän monimutkaisia operaatioita.

Yleisesti käytössä ollut tapa valmistella vallan siirtoa oli kanssahallitsijaksi nimittäminen. Tämän aseman saattoi saada jo ihan pieni lapsi tai minkä ikäinen suosikki tahansa. Erittäin tärkeitä vallan ja vaikutusvallan keinoja olivat diplomaattiset avioliitot. Tyttäriä, sisaria, jopa vaimoja käytettiin surutta liittolaissuhteiden solmimiseen.

Keisarivallan ja kirkon suhteet olivat keskeisiä sisäpoliittisia kysymyksiä. Patriarkat kruunasivat keisarit, mutta valtasuhteet olivat komplisoituja. Kirkollisista kuvista kiisteltiin ikonoklasmin eli kuvain riiston ympärillä. Tämä useampaa kirkolliskokousta vaivannut kiista kesti yli sata vuotta. Mutta tavallista kansaa se ei juuri koskettanut. He pitivät ikoninsa ja rukoustapansa. Uskonkappaleista kiisteltiin jatkuvasti myös Länsi-Rooman paavin kanssa. Kirkkojen unioniakini yritettiin, mutta tuloksetta.

Alkusanoissa Paavo Hohti kertoo suunnitelleensa kirjaa vuosikymmenten ajan. Sen huomaa erittäin laajasta lähdeaineistosta, joka on listattu kirjan loppuun, samoin kirjoittajan suvereenista tavasta käsitellä aineistoaan. Liitteinä löytyy kronologisesti keisaridynastiat ja päätapahtumat, Konstantinopolin patriarkat 1500-luvun alkuun saakka. Lukijan avuksi on myös sanasto.

Bysantista kiinnostuneena, mutta en sen paremmin aihetta opiskelleena, sain tästä kirjasta valtavan hyvän käsityksen Bysantin tuhat vuotta kestäneestä draamasta. Helppolukuisena ja sujuvalla kielellä kirjoitettuna kirja tarjoaa maallikolle oivan mahdollisuuden käsittää jotain suunnattoman laajasta historiallisesta kokonaisuudesta. Uskon, että kirja palvelee myös niin opetusta kuin tutkimustakin.

Bysantin tutkimuksen seura Sällskapet för bysantinsk forskning

Tieteiden talo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Seuran johtokunta 2021

Kai Juntunen
Manna Satama
Vesa Vahtikari
Mirkka Koskimäki (siht.)
Marja Usvasalo (tal.hoit.)
Maijastina Kahlos (vpj.)
Päivi Salmesvuori (pj.)

Seura pyrkii kokoamaan yhteen sekä Bysantin tutkimuksen piirissä tai sitä sivuavilla aloilla työskentelevät tutkijat että kaikki alasta kiinnostuneet. Jäsenmaksu on 15 euroa, perhejäsenet 20 euroa, perustutkinto-opiskelijalta 7 euroa, yhteisöjäseniltä 35 euroa. Sen voi maksaa tilille FI57 1572 3000 0273 91, viitenumero 20187.

Yhteystiedot pyydetään jättämään joko postitse seuran postiosoitteeseen tai sähköisesti osoitteeseen [bts\(at\)pro.tsv.fi](mailto:bts(at)pro.tsv.fi)
Internet-sivut: www.protsv.fi/bts